

Ege Üniversitesi Yayınları
Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayın No: 4

*Türk Kültürü ve
Edebiyatında*
KADIN

Editörler

Şerife Çağın

Dilek Maktal Canko

Ege Üniversitesi Yayınları
Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayın No. 4

TÜRK KÜLTÜRÜ VE EDEBİYATINDA KADIN

EDİTÖRLER

Şerife Çağın

Dilek Maktal Cankö

İzmir 2019

TÜRK KÜLTÜRÜ VE EDEBİYATINDA KADIN

EDİTÖRLER

Şerife Çağın

Dilek Maktal Canko

ISBN: 978-605-338-282-9

Ege Üniversitesi Yönetim Kurulu'nun 110.12.2019 tarih ve 15/18 sayılı kararı ile basılmıştır.

© Bu kitabın tüm yayın hakları Ege Üniversitesi'ne aittir. Kitabın tamamı ya da hiçbir bölümü yazarının önceden yazılı izni olmadan elektronik, optik, mekanik ya da diğer yollarla kaydedilemez, basılamaz, çoğaltılamaz. Ancak kaynak olarak gösterilebilir. Eserin bilim, dil ve her türlü sorumluluğu yazarına / editörüne aittir.

T.C. Kültür Bakanlığı ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 18679

Baskı Tarihi: Aralık 2019

Basım Yeri: Ege Üniversitesi Rektörlüğü Basımevi Müdürlüğü

No: 172/134 Kampüsüçi / Bornova, İzmir

Tel : 0232 311 18 19

e-mail : bsmmd@mail.ege.edu.tr

Kapak resmi: Lale Temelkuran

Şerife Çağın, Dilek Maktal Canko, ed.

Türk Kültürü ve Edebiyatında Kadın

İzmir: Ege Üniversitesi, 2019.

ISBN: 978-605-338-282-9

282 s.; 16,5x24 cm.

Ege Üniversitesi Yayınları Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayın No. 4

1. Türk edebiyatı -- Kadın imgesi
2. Türk kültürü -- Kadın
3. Türk kadını -- Edebiyat
4. Türk edebiyatı -- Toplumsal cinsiyet, edebi açıdan
5. Kadın yazarlar, Türk edebiyatında
6. Kadın edebiyatçıları, Türk
809.89287 dc20 - Dewey

İÇİNDEKİLER

Önsöz	V	
Ö. Faruk Huyugüzel	1	İzmir'in İlk Kadın Yazarları
Ümmühan Nerkiz	15	Türk Edebiyatında İlk Kadın Yazarlarımız
E. Fahriye Poyraz	49	19. Yüzyıl Modernleşmesinde Kadın Dergiciliği ve Türk Kadını Dergisi
Seda Ağırbaş	71	Bir Kadın Seyyahın Mary Adelaide Walker'ın Gözünden Osmanlı Haremi
Serap Aslan Cobutoğlu	91	Tanzimat Dönemi Tercüme Faaliyeti İçerisinde Fatma Aliye Hanım ve Meram Tercümesi
Emel Aydın Özer	115	Yeni Türk Şiirinde Beden Algısı (Tanzimat'tan Cumhuriyet'e)
Dilek Maktal Canko	141	Byzantine Women in Turkish Literature
Şerife Çağın	153	Şehirlerin Cinsiyeti ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Kadın Şehirleri
Sefa Yüce	167	Yarım Kalan Öykü Sevgi Soysal (1936-1976)
Burcu Uşaklı Sandal	195	Füruzan'ın Öykülerinde Kadın ve Müzik
Özlem Nemutlu	211	Sevinç Çokum'un Tarihi Romanlarında Kadın
Gülşah Yetkin	225	Pınar Kür'ün Romanlarında Kadın Cinselliği
Şahika Karaca	259	Kırmızı Saçlarım Özgürlüğümdür: Orhan Pamuk'un Kırmızı Saçlı Kadın Romanında Lilith İmgesi

ÖNSÖZ

Ege Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin (EKAM) faaliyeti olarak hazırlanmış olduğumuz “Türk Kültürü ve Edebiyatında Kadın” kitabı, 8 Mart 2019 tarihinde Dünya Kadınlar Günü etkinliği olarak düzenlenmiş olduğumuz sempozyumun ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu kitapta yer alan 13 araştırma ile bilim insanları edebiyatta ve kültürde kadın meselesini çok yönlü olarak değerlendirmişlerdir.

Özellikle ilk üç yazı bize gösteriyor ki gerek Osmanlı döneminde gerekse Cumhuriyet Türkiye'si'nde süreli yayınlar, kadın bağlamında ciddi çalışmalar gerektiren önemli bir alandır. İzmir basın tarihi ve İzmirli fikir ve sanat adamları üzerine ses getirmiş çalışmalarıyla tanıdığımız **Ömer Faruk Huyugüzel**'in “İzmir'in İlk Kadın Yazarları” başlıklı makalesi yaşadığımız şehrin, İzmir'in ilk kadın yazarlarını ortaya koymasından bakımdan dikkate değer bilgiler içermektedir. Bu makaleden, İzmir'in ilk Türk kadın yazarlarının köklü ve zengin bir aile olan Evliyazadelere mensup Naciye ve Makbule isimli iki kardeş olduğunu öğreniyoruz. Naciye Hanımın tespit edilebilen ilk yazıları 1906'da İzmir'in tanınmış yazarlarından Bıçakçızade Hakkı'nın haftalık *İzmir* gazetesinde kadınlar için hazırlanan bölümde çıkmıştır. Naciye Hanım ilk defa bir kadın başyazar olarak takdim edilir. Hatice Baise Hanım, Cevriye İsmail, Hasene Nalan, Benal Nevzat Arıman; Rabia Arif, Hadiye Hümeysra, üzerinde durulan İzmirli diğer kadın yazarlar arasındadır. Edebî faaliyetleriyle; kadın hakları, kadının eğitime dair yazılarıyla dikkatimizi çeken bu isimler aynı zamanda pek çok sosyal derneğin aktif üyesi olmuş ve sosyal ve siyasî hayatta rol almışlardır.

Ümmühan Nerkiz'in “Türk Edebiyatında İlk Kadın Yazarlarımız” başlıklı yazısında ise 1840-1890 yılları arasında dünyaya gelen ve daha çok İstanbul'da faaliyet gösteren kadın yazarlar ele alınmıştır. Zafer Hanım, Fatma Aliye Hanım, Emine Semiye Hanım, Fıtnat Hanım, Hatice Nakiye Hanım, Leyla Saz, Nigar Hanım, Abdülhak Mihrünnisa Hanım, Maşşah Hanım, Makbule Leman Hanım, Behice Ziya Kollar, Selma Rıza Feraceli, Gülistan İsmet Hanım, Fatma Fahrünnisa Hanım, İhsan Raif Hanım, Aziz Haydar Hanım, Yaşar Nezihe Hanım, Halide Edip Adivar, Güzide Sabri Aygün, Ruhsan Nevvare, Nezihe Muhiddin, Fehime Nuzhet Hanım, Belkis Şevket Hanım, Cemile Hanım üzerinde durulan isimlerdir. Araştırmalardan anlaşılıyor ki, daha çok eğitim ve gelir düzeyi yüksek ailelere mensup olmalarına rağmen ilk kadın yazarlarımızın kendilerini edebiyat ve basın hayatında kabul ettirmeleri hiç kolay olmamıştır. Erkek egemen dünyada kendilerine yol açabilen bu kadınlar da sadece basın ve edebiyatla değil sosyal ve siyasî

meselelerle ilgilenmişler, dernekler kurup toplantılar düzenlemişler, kamusal alanda söz sahibi olmuşlardır. Çok azı hakkında ayrıntılı çalışmalar yapılmasına rağmen çoğu kadın yazarımızın eserlerinin gazete ve dergi sayfalarında unutulmuş olması, sağlıklı ve eksiksiz biyografi ve bibliyografya çalışmalarının eksikliği bu makalede de üzerinde durulan önemli bir eksikliklerdir.

Esra Fahriye Poyraz'ın "19. Yüzyıl Modernleşmesinde Kadın Dergiciliği ve *Türk Kadını* Dergisi" makalesinde, özellikle Tanzimat döneminden itibaren Batılılaşma hareketleri içerisinde Osmanlı toplum düzeninde kadın meselesi bu kez dergilerden hareketle ele alınmıştır. Makalenin ilk kısmında kadınlara yönelik açılan eğitim kurumları hakkında bilgi verilerek kadının aile ve toplum içindeki yerini sorgulayan yayınlar özetlenmiştir. "Kadın Dernekleri" başlığı altında verilen bilgilerden II. Meşrutiyet'ten sonra kadın hareketlerinin ivme kazandığı, hayır derneklerinin yanında feminist hedefleri olan derneklerin de kurulduğu anlaşılmaktadır. 1928'e kadar kurucuları ve yazarlarının sadece kadınlardan oluştuğu otuz üç dergi yayın hayatına atılmıştır. Terakki-i Muhadderat, Şükûfezar, Hanımlara Mahsus Gazete, Demet, Mehasin, Kadınlar Dünyası ve daha pek çok dergide kadınların sosyal hayattaki hareketliliği sergilenmiş ve kadınların yeni düzenlemelere yol açacak faaliyetlerine yer verilmiştir. Makalenin esasını teşkil eden *Türk Kadını* dergisi 23 Mayıs 1918- 8 Mayıs 1919 yılları arasında yirmi bir sayı çıkmış olan Türkçü kadın dergilerindedir. Dergi, özellikle II. Meşrutiyet'ten sonra kadının aile ve toplum içindeki konumunu milliyetçi ve muhafazakar bir anlayışla değerlendirmiştir.

Seda Ağırbaş, "Bir Kadın Seyyahın Mary Adelaide Walker'ın Gözünden Osmanlı Haremi" makalesinde Batılı bir kadın seyyahın erkek seyyahların giremediği Osmanlı haremine girerek edindiği Osmanlı kadını hakkındaki izlenimlerine odaklanmıştır. Ağırbaş, Osmanlı'da sosyal yaşamı, haremdeki gündelik hayatı, eğitim ve öğretimi, gelenek görenekleri, giyim kuşamı, din ve inanışları, eğlence yaşantısını seyyahın gözlemediği kadınlar üzerinden değerlendirirken farklı kaynaklardaki görüşlere de yer vermiştir. Ağırbaş bu makalesinde Walker'ın seyahatnamesindeki harem tasvirine yoğunlaşmış ve Walker'ın Batıya erkek oryantalistlerin resmettiği harem imgesinden çok farklı bir dünya sunarken, 19. yüzyıl Osmanlı kadınına bir kadının gözünden tanınamıza da olanak sağlamasının önemli olduğu sonucuna varmıştır.

Serap Aslan Cobutoğlu, "Bir Beslenme Kaynağı olarak Çeviri: Fatma Aliye Hanım'ın Meram Tercümesi Örneği" isimli makalesinde, Osmanlı kadın hareketinin öncüleri arasında yer alan Fatma Aliye Hanım'ın ses getiren bir çeviri eseri ve kitaplarındaki yansımalarını ele alır. Toplumda ve aile kurumunda kadının rolünün tartışıldığı on dokuzuncu asrın ikinci yarısında dönemin bazı aydınlarının desteğini alan kadınlar, eşitlik ve özgürlük için basın hayatında kendilerini göstermeye başlarlar. Aslan'ın da belirttiği gibi bu

mücadeleye genellikle üst sınıfa mensup eğitilmiş kadınlar öncü olmuşlardır. Fatma Aliye Hanım da kadın hareketleri içerisinde öncü rol oynayan kadınlarımızdandır. Fatma Aliye roman yazma sürecinden önce, George Ohnet'nin kadın sorununu ele alan *Volonté* adlı romanını Türkçeye çevirir. Romanın 1890'da *Meram* adıyla ve "Bir Kadın" imzasıyla Türkçeye çevrilişi döneminde ilgiyle karşılanmıştır. Fransızca'yı iyi anlayıp Türkçeye hakim olması sebebiyle müterciminin bir kadın olduğuna başlarda inanmak istememişlerdir. Serap Aslan, *Meram*'daki ideal kadın karakterlerin, yazarın daha sonra kaleme alacağı telif romanlarındaki güçlü kadınların prototipini oluşturduğuna dikkat çekerek ayrıntılı bir şekilde eserler arasında ilişkiler kurmuştur.

Emel Aydın Özer, "Yeni Türk Şiirinde Beden Algısı: Kadın Bedeni (Tanzimat'tan Cumhuriyet'e)" isimli makalesinde, edebiyatın kadın bedeniyle ilişkisini ele almıştır. Özer, estetik açıdan güzellik denilince çoğunlukla akla kadın bedeni gelmesinden dolayı gerek yazılı gerekse sözlü tüm edebi ürünlerde kadın bedeninin anlatımına önemli oranda yer verildiğinden bahseder. Kadın bedeni, genç, mükemmel, sağlıklı ve güzeldir, bu nedenle de şairlerin ilham kaynağı olmuştur. Yazar, destanlarda, klasik edebiyatta ve halk edebiyatındaki kadın bedeni algısı ile giriş yaptıktan sonra Tanzimat, Servet-i Fünun ve II. Meşrutiyet dönemlerinde yazılan şiirlerdeki kadın bedeni algısına odaklanır. Ele alınan üç dönem şairlerinin kadın bedeninin anlatımında en çok tercih ettikleri özellik; bedenin ışıklı ve parlak olması olmuştur. Yazar bu çalışması ile; Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadın bedeni algısının soyut, tek tip ve tek boyuttan ziyade somut, canlı, gerçekçi ve çok boyutlu bir çizgide geliştiği sonucuna varmıştır.

Dilek Maktal Canko "Byzantine Women in Turkish Literature" yazısında tarihi romanlarda karşımıza çıkan Bizanslı kadın imajını ele almaktadır. Canko'nun tespitine göre Cumhuriyet'ten sonra, özellikle 1980'li yıllara kadar milli duyguları güçlendirmek amacıyla kaleme alınan tarihi romanlarda Bizanslı kadınlar; yenilmez, milli değerleri her şeyin üstünde gören Türk erkeklerini her koşulda tercih eden, güzellikleri ve cinsellikleriyle ön plana çıkan kadınlardır. Ayrıca ötekileştirmenin aracı olarak gösterilmişlerdir. Son dönem romanlarında ise cinsellikleri ile ön plana çıkmadıkları gibi Türk erkeklerini de tercih etmezler. Özellikle bu anlamda 2007 yılında yayımlanan Selim İleri'nin *Hepsi Alev* romanı bir kırılma noktasını oluşturur. Canko, Türk edebiyatında ilk kez Selim İleri'nin söz konusu romanıyla bir insan ve imparatoriçe olarak Bizanslı bir kadının yaşadıklarına, başarılarına, acılarına, sevinçlerine, savaşlarına ve hüznlerine odaklandığını belirterek önemli bir tespitte bulunur. Ayrıca Bizanslı kadınlar anlatılırken sadece Türk edebiyatına gidilmemiş, yer yer bilgileri doğrulamak ve başka bakış açılarını göstermek için Bizans tarihini konu alan yabancı kaynaklara da başvurulmuştur.

Şerife Çağın'ın “Şehirlerin Cinsiyeti ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Kadın Şehirleri” başlıklı yazısında şehrin, anlatının merkezine yerleştirildiği “roman kentler” üzerinde durulduktan sonra şehirlere cinsiyet atfeden metinlerden örnekler verilmiş ve Tanpınar'ın şehirler için kullandığı dışıl imajlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Çağın, şehirlerin dışıl veya eril olarak algılanmasında siyasî örgütlenmelerle birlikte dinî, coğrafi, mitolojik, tarihî ve sosyolojik çeşitliliğin de önemli ölçüde rol oynadığını belirtir. Şehirlerin çok katmanlı yapısından faydalanan ve daima “ikinci zamanı yaşayan” şehirler karşısında düş kurmayı seven Tanpınar en çok İstanbul ve Bursa üzerinde durmuş ve onları kadın imajlarıyla anlatmıştır. Çağın yazısında Tanpınar'ın, mimari eserleri ve doğal güzellikleriyle bu şehirleri arzulanan ideal kadınla, anima arketipiyle ilişkilendirdiğine dikkat çekmiştir.

Sefa Yüce “Yarım Kalan Öykü: Sevgi Soysal (1936-1976)” başlıklı makalesinde, 1960 sonrası Türk edebiyatının önemli isimleri arasında yer alan Sevgi Soysal'ı ele alır. Soysal, makalede vurgulandığı üzere ilk eserlerinden itibaren kadının sosyal ve psikolojik sorunlarını ele almış, o dönemlerde herkesin girmeye cesaret edemediği cinsellik dahil pek çok konuyu irdelemiştir. Kadının erkek bağımlılığından kurtularak birey olmasını arzulayan Soysal, eğitimin önemine inanan, eğitilmiş ve bilinçli kadının kendi geleceği ile ilgili daha doğru kararlar alabileceğini düşünen bir yazarımızdır. “Kadın özgürlüğü” ile “bilimsel sosyalizm” yazarın hikâyeleri, romanları ve diğer eserlerinde belirleyici iki temel unsur olarak görülmüştür. Özellikle daha çok kadın bağlamında irdelenen *Venüslü Kadınların Serüvenleri* eserinde Soysal, Türkiye'deki kadınların sorunlarını ele almış; güçlü, iradeli, eğitilmiş, üretken yapıdaki kadınların ortaya çıkmasıyla pek çok sorunun üstesinden gelineceğini telkin etmiştir. Yazarın eserlerini anlayabilmek için dışa dönük, mücadeleci, inatçı kişiliğini bilmek gerektiğini söyleyen Sefa Yüce, Soysal'ın biyografisine, üzerinde etkisi olan annesine, çok kardeşli, çevresi geniş aile yapısına ve onu besleyen kültürel muhite de ayrıntılı olarak yer vermiştir.

“Füruzan Öykülerinde Kadın ve Müzik” isimli makalesinde **Burcu Uşaklı Sandal**, Füruzan'ın öykülerindeki kadın karakterler ile onlar için vazgeçilmez bir uğraş olan müziği ele alır. Makalede; kadın meselesine bilinçli bir dikkatle yaklaşan ve kadının toplumdaki yerini, sistemin kadına bakışını, kadının maruz kaldığı her türlü şiddeti ele alan ve sorgulayan Füruzan'ın hemen her öyküsünde müziğin işlevsel bir şekilde kullanılmış olduğunun altı çizilir. Yazarın öykülerinde müziği birleştirici bir unsur olarak kullanmasına ve hafızayla ilişkisi nedeniyle kahramanlarının geçmişle buluşmalarını sağlamanın bir aracı olmasına vurgu yapılır. Sandal, Füruzan'ın öykülerindeki müziğin geçmiş zamanın bir tanığı ve o günlere ulaşmanın kestirme bir yolu olduğunu belirtir ve bu öykülerde müziğin sadece bir tema olarak değil ritmik değerleriyle

de gözlemlenebilmesinin kadın dilinden dökülen duyarlılığın başarılı bir örneği olduğuna dikkat çeker.

Özlem Nemutlu “Sevinç Çokum’un Tarihî Romanlarında Kadın” yazısında *Bizim Diyar*, *Hilal Görününce*, *Ağustos Başağı*, *Lacivert Taşı* ve *Gözyaşı Çeşmesi/Kırım’da Son Düğün* romanlarından hareketle kadınları incelemiştir. Nemutlu, özellikle bu romanların anneler ile kızların ve gelinlerin hikâyeleri olarak da okunabileceğini söyleyerek alt başlıkları bu şekilde açmıştır. Sevinç Çokum, kadınları genellikle geleneksel doku içerisinde üretken ve doğuran yönleriyle, aynı zamanda mücadele dönemlerinde kahramanlıklarıyla ön plana çıkarmıştır.

Gülşah Yetkin’in “Pınar Kür’ün Romanlarında Kadın Cinselliği” isimli makalesinde, Pınar Kür, cinsellik konusunu en cesur işleyen Türk yazarlarından biri olarak değerlendirilmiş, onun romanlarında yer alan cinselliğe ait sorunlar ortaya konulmuştur. Yetkin, Kür’ün romanlarındaki kadınların hangi özelliklere sahip olurlarsa olsunlar nasıl bir yaşam sürerlerse sürsünler cinsellik konularında sıkıntıları olduğunu, tecavüz ve ona eşlik eden şiddetin tekrarlanan motifler olduğunu belirtir. Cinselliğin kadın kahramanlar için olumsuz anlamlar taşıdığı ve kötü anılar bıraktığı tespit edilmiştir. Pınar Kür’ün tüm kadınları gerek ruhsal gerekse toplumsal anlamda dişliliği dolayısıyla bazen doğrudan bazen de giyaben ötekileştirilmiştir. Bu durumun toplumun kadın ve erkeklere takınılan farklı tutumların ilerleyen yaşlarda onların duygu ve düşüncelerine yansımından kaynaklandığı sonucuna varılmıştır.

Şahika Karaca’nın, “Kırmızı Saçlarım Özgürlüğümdür: Orhan Pamuk’un Kırmızı Saçlı Kadın Romanında Lilith İmgesi” başlıklı yazısında gerek dünya gerek Türk edebiyatında örneklerini sıkça gördüğümüz femme fatale/ölümcül kadın, bu kez mitolojik anlatılarda ve *Kitab-ı Mukaddes*’te karşımıza çıkan Lilith üzerinden ele alınmıştır. Orhan Pamuk’un *Kırmızı Saçlı Kadın* romanında Gülcihan karakteri, tıpkı Lilith gibi edilgen olmayı reddederek kırmızı saçlarıyla erkekleri büyüler ve onların felaketli sonlarını hazırlar. Karaca’nın da belirttiği gibi Orhan Pamuk, romanında “Sofokles’in *Kral Oidipus* oyunu ile Firdevsi’nin *Şeyhname*’sindeki Rüstem ile Sührab hikâyesi etrafında Doğu ve Batı’daki ölümcül kadın algısını kırmızı saçlı Lilith” imgesinden yararlanarak işlemiştir. Gerek anlatım tekniklerini karmaşık şekillerde kullanmasıyla dikkatimizi çeken gerekse Doğu Batı medeniyetinin geleneksel anlatılarını yeniden estetize ederek günümüze taşıyan Orhan Pamuk’un eserlerinde anlatıcı meselesi ve anlatıların metinlerarasılığı en çok üzerinde durulan konulardır. Şahika Karaca bu kez, *Kırmızı Saçlı Kadın*’la ön plana geçen kötücül kadını merkeze alarak yazarın toplumdaki kadın algısını ve kadının kendisi için biçilen rolleri reddedişini hangi imgelerle kurguladığını gözler önüne koymaktadır.

Bu kitabın içeriğini oluşturan kapsayıcı ve spesifik çalışmalar elbette Türk kültürü ve edebiyatının sadece küçük bir parçasını oluşturmaktadır. Dileğimiz başta da temas ettiğimiz gibi gerek İstanbul gerekse diğer merkezlerde yayın hayatına atılmış süreli yayınların kadın yazarlar ve kadın meselesini ele alan yazılar bağlamında çeşitli açılardan incelenmesi, izahlı bibliyografyalarının hazırlanması ve bunun yanında tarihsel süreçte ortaya konmuş kadın çalışmalarının sağlıklı ve zengin bir literatür içerisinde devamlılığının sağlanmasıdır. Öncelikle Ege Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin bir faaliyeti olarak hazırladığımız bu kitabın ortaya çıkmasında emeği geçen yazarlarımıza çok teşekkür ederiz. Ayrıca kitabın kapağında resmini kullanmamıza izin veren Lale Temelkuran'a ve sempozyum faaliyetleri ile bu sempozyumun kitaplaşmasında desteklerini esirgemeyen Sayın Rektörümüz Prof. Dr. Necdet BUDAK ve Rektör Yardımcımız Prof. Dr. Mehmet ERSAN'a, son olarak da Ege Üniversitesi Basımevi yönetici ve çalışanlarına teşekkürü borç biliyoruz.

Bornova 2019
Şerife ÇAĞIN-Dilek MAKTAL CANKO